

EKOKRITIŠKI POGLED NA POEZIJO SVETLANE MAKAROVIČ

Prispevek najprej kratko predstavi ekokritiko kot disciplino, ki preučuje odnos med literaturo in fizičnim okoljem, ter njeno prakso, ki spodbuja k bolj etični interakciji s svetom, nato pa poudari vlogo literature pri oblikovanju nove etične in ekološke zavesti. V središče je postavljen ekokritiški pogled na poezijo Svetlane Makarovič z namenom ugotoviti etično in ekološko sporočilo njene poetike. Pri tem se prispevek dotika tudi avtoričinih časopisnih kolumn, ki eksplicitno razkrivajo njen vidik širše okoljske problematike, predvsem ne-človeških živali.

Gljučne besede: ekokritika, antropocentrizem, ekocentrizem, ekološka in etična funkcija književnosti

1 Uvod

Obsežen literarni opus Svetlane Makarovič je bil že večkrat predmet literarnih raziskav,¹ ki so se med drugim osredotočale tudi na tematizacijo narave oziroma tematizacijo ne-človeške subjektivnosti. Avtorica z močnimi sugestivnimi podobami v poeziji kaže na problematičen odnos, ki ga ima človek do svojega naravnega okolja in ne-človeških bitij. Svetlana Makarovič je svoja stališča izrazila tudi v časopisnih kolumnah, kar omogoča dodatno pomoč pri interpretaciji njenih pesmi. Marjetka Golež Kaučič (2011: 32) pesničino poezijo uvršča v t. i. literarno ekologijo po Josephu W. Meekerju. Poezija Svetlane Makarovič postavlja v ospredje človekov odnos do živali, dotakne pa se tudi širše problematike človekovega odnosa do naravnega

¹ Med drugim razprava Marjetke Golež Kaučič *Folklorni in živalski slovar v ustvarjalnem opusu Svetlane Makarovič* ter razprava Irene Novak Popov *Rastlinsko in živalsko podobe v poeziji Svetlane Makarovič*.

okolja, tako da je opazen premik »od ego-percepcije sveta do eko-percepcije« (Golež Kaučič 2011: 46). Na tak način pridobi njeno delo izrazito etično in ekološko moč, kar ga naredi še posebej zanimivega za preučevanje z ekokritiškega vidika.

2 Ekokritika in vloga literature pri oblikovanju nove zavesti

Ekokritika preučuje odnos med književnostjo in fizičnim okoljem (Glotfelty 1996: xviii), pri tem pa privzema pristope, ki okolju pripisujejo osrednje mesto. Ta disciplina med drugim poudarja sožitje vseh živih bitij, naravi in bitjem v njej pa pripisuje status enakovrednega subjekta. Od drugih literarno-kritičskih pristopov se ekokritika razlikuje v tem, da v svoje preučevanje ne vključuje samo družbene, ampak celotno ekosfero, saj sledi ekološkemu načelu, da je med seboj vse povezano, kar pomeni, da ima tudi literatura svojo vlogo v kompleksnem globalnem sistemu, v katerem energija, materija in ideje delujejo vzajemno (prav tam: xix). Ta ekološki vidik preusmerja humanistiko v bolj ekocentričen pogled na svet, hkrati pa posveča pozornost vlogi književnosti pri vplivanju na naše poznavanje sveta (Oppermann 2011: 230). Literatura naj bi pomagala ponovno vzpostaviti našo zvezo z zemljo, ker je ena izmed najučinkovitejših praks signifikacije in ker so v njej najizraziteje predstavljeni konceptualni okvirji (prav tam). Literatura torej generira znanje, saj vsebuje sklepe o svetu, ki vplivajo na naše percepcije (prav tam). Jožica Čeh Steger trdi, da književnost »odpira drugačne in alternativne svetove ter vrednostne poglede, vendar nima prevzgojne funkcije« (2012: 205). Čeprav je jezik že v osnovi antropocentričen, je lahko književnost »obenem tudi medij za razkrivanje različnih stopenj antropocentrizma in drugih vrednostnih pogledov« (prav tam). Književnost sicer ne more pojasnjevati vzrokov ekološke krize, lahko pa je kritična do človekovih negativnih in izkoriščevalnih posegov v okolje, in sicer tako, da »v patriarhalni in potrošniško usmerjeni družbi odpira v estetsko zakodirani obliki raznovrstne možnosti človekovega sobivanja z živo in neživo naravo ter ponuja ob prevladujočem antropocentrizmu vrednostno drugačne poglede na naravno okolje« (prav tam: 209). Znanje je torej tisti bistveni dejavnik, ki omogoča premik od antropocentrizma k ekocentrizmu oziroma k bolj celostnemu ekološkemu pristopu v odnosu do narave in drugih živih bitij. Če želimo ta premik doseči, moramo spremeniti bistvo svojega védenja in ponovno strukturirati svoje diskurze, kar pa dosežemo z novimi pristopi do družbe in predvsem z oblikovanjem nove vrste zavesti (Oppermann 2011: 232). Antropocentrični diskurzi prežemajo naše celotno znanje, zato je treba najprej spremeniti konceptualne okvirje, ki so oblikovali naše sedanje razmišljanje.

Pomembno mesto v ekokritiki zavzema tudi vprašanje človeških etičnih odnosov do ne-človeškega sveta, predvsem do ne-človeških živali. Paola Cavalieri poudarja, da je v zadnjih letih veliko avtorjev kot etično nevzdržno kritiziralo tradicionalno moralo in skušalo preoblikovati moralni status živali, vendar ugotavlja, da je paradigma glede živali zakoreninjena, ker ima »za sabo vsaj dvajset stoletij filozofske tradicije, naklonjene izključevanju živalskih vrst, drugačnih od naše, iz domene etike« (2006: 9, 11). Tovrstna hierarhična naravnost je v ekokritičnih besedilih postavljena pod vprašaj,

saj, kot sklene Paola Cavalieri, »institucionalno odrekanje temeljnih pravic bitjem, ki so do njih upravičene, ne pomeni samo tega, da se žrtvam odrekajo predmeti teh pravic, temveč je neposreden napad na pravice same« (prav tam: 182). Literatura, ki vključuje etične in ekološke zamisli ter poudarja pomembnost in medsebojno povezanost vsakega bitja z okoljem, lahko pripomore k oblikovanju nove zavesti, ki bo vodila v rešitev ekološke krize.

3 Etična in ekološka funkcija poezije Svetlane Makarovič

Poezija Svetlane Makarovič nedvomno poudarja etično odgovornost do človeškega ali ne-človeškega drugega in spodbuja k uvidu, da ne obstaja en sam zorni kot, ki je že sam po sebi antropocentričen. Poleg tega se dotika tudi ekološke problematike. Za njeno poezijo torej lahko trdimo, da spodbuja oblikovanje nove etične in ekološke zavesti.

Večino tem, ki jih je pesnica že vključila v svoje pesmi, najdemo v njeni zbirki časopisnih kolumn *S krempljem podčrtano* (2004). Kolumne nam omogočajo lažje razumevanje avtoričinega mišljenja in posledično njene poezije. V njih je tematika človekovega odnosa do narave, predvsem do živali, izražena neposredno in z veliko mero sarkazma. Za pomoč pri interpretaciji njene poezije se bomo zato obširneje posvetili tudi nekaterim izmed njih.

3.1 Kritika antropocentrizma in človekov neetičen odnos do živali ter rastlin

Kar z vidika ekokritike najizraziteje opredeljuje poetiko Svetlane Makarovič, je kritika antropocentrizma, ki se največkrat manifestira v človekovem odnosu do ne-človeških bitij: človek kot središče vsega si izkoriščevalno podreja vse, kar ga obkroža, predvsem živali. Žival v delih Svetlane Makarovič, kot ugotavlja Marjetka Golež Kaučič (2011: 46), »ni več le tema ali motiv, temveč bitje, ne-človeška subjektiviteta, ki je blizu človeka ali ga pesnica gleda s stališča ukinjanja oziroma ostre kritike antropocentrizma«. Avtorica neposredno tematizira antropocentrizem v pesmi *Na svetu tako*, v kateri je človek predstavljen kot privilegiranec z močjo izkoriščati drugega: »Mi po svetu vandramo, / eden drugemu hudo delamo /.../. Kar imaš rad, bom tebi vzal, ker bo meni prav prišlo« (Makarovič 1977: 78). V številnih njenih pesmih in kolumnah je skozi ostro kritiko lova predstavljeno človekovo antropocentrično stališče, njegovo neetično ravnanje z živalmi in hkrati neetična vzgoja mladega človeka. V kolumni *Hajli, hajlo* so na primer predstavljene posledice neetične vzgoje mlade generacije: otrok, ki ga oče jemlje s seboj na lov, pove, da ga pri lovu veseli »gledati, kako se ubija živali« (Makarovič 2004: 33). Makarovičeva ugotavlja, da bo mogoče ta otrok dober lovec na živali ali na ljudi. Avtorica na tak način poudari, da otroci posnemajo dejanja odraslih, zato morajo ti pri vzgoji ravnati odgovorno in v skladu z etičnimi načeli. Odpor do lova odmeva predvsem v pesmih *Gora limbarska*, *Volčje jagode*, *Lov* in *Lovec*. V teh pesmih je

izražena želja človeka po nadvladi nad drugim. V *Gori limbarski* se perspektiva razširi na umorjen lisičji zarod, medtem ko je »jager pobruhan in pijan« (Makarovič 1998: 117). Avtorica tematizira nasilje do živali skozi lovčevo pijanost, tako da na subverziven način nasprotuje predstavi lovca kot »varuha narave« (Makarovič 2004: 30). V pesmi *Lov* je človek predstavljen kot »iztrebljevalec živega« (Golež Kaučič 2011: 46). Napoved iz kolumne *Hajli, hajlo* pa se uresniči v pesmi *Lovec*: lovcu ni več dovolj, da »je divjačina prešteta« (Makarovič 1998: 96), temveč postane lovec na ljudi, ki išče človeške žrtve. Pesnica je z lovцем na ljudi obrnila perspektivo: človek, ki je navadno lovec na živali, lahko postane tudi lovec na ljudi oziroma žrtev drugega človeka. Skozi stisko človeka, ki je žrtev lovca na ljudi, se lažje vživimo v stisko živali. Kljub temu človek ni sposoben empatije do drugega, dokler sam ne izkusi bolečine, saj »tuja rana ne boli« (prav tam: 96).

Lov je posredno omenjen tudi v pesmih *Urok*, *Škopnik* in *Pot*. Tudi *Kresna noč* prikazuje nasilno dejanje v gozdu: »Po gozdnih hodnikih tekajo naježene živali /.../. Vsakomur se kot krik spremeni obraz. /.../ Nihče ne odgovori« (Makarovič 1968: 41–43). Kritika lova se pri Makarovičevi pojavi še v nekaterih kolumnah. V kolumni *En sam haha* je ostro obsojeno polhanje in zabava, ki si jo človek privoščiči na račun drugega bitja: »Past, ki lopne, v toplem puhu škrtne drobni vrat, žive oči osteklenijo. On pa privleče na dan tisti argument, ki se mu zdi močnejši od onega, češ, en 'hec' pa mora biti« (Makarovič 2004: 43). Tema se dotakne tudi karnizma, saj avtorica poudari, da je za potešitev lakote že dovolj mrtvega mesa iz klavnice, torej mesa živali, ki so v naši kulturi sprejemljive za predelavo v hrano (»kure žri pa zrezke pa golaž«), hkrati pa polharja opozori, da je sam zgrožen nad pobijanjem škrjančkov v drugi kulturi: »[Z]adnjič si še rekel, kakšne svinje so Italijani, ki si cele vence škrjančkov pečejo« (prav tam). Najbolj pa se avtorici zdi problematično dejstvo, da je bila v programu nekega izobraževanja za učitelje omenjena udeležba učiteljev in učencev na polhanju, ki je »slovenski in ljudski običaj in potemtakem kulturna dediščina, ki jo je treba ohranjati« (prav tam). Avtoričina cinična opazka se nanaša na problematiko antropocentrične tradicije in vzgoje mladega človeka. Kritika slovenske kulture in tradicije je v tej kolumni izražena tudi na primeru klanja prašičev in kravjih dirk, saj »če se kravi križ zlomi, se ji pač zlomi, 'hec' pa le mora biti« (prav tam: 44).

Tudi kolumna *Ena o spominčicah* tematizira neodgovorno vzgojo mladega človeka, ki nenehno preizkuša svojo moč tako, da se njegovo nasilje stopnjuje od predmetov do živali (in narave) in nato še do človeka:

Zakaj raje [otrok] odrtega medvedku tačke, namesto da bi se pogovarjal z njim? /.../ Zakaj rajši brncne kužka /.../? Zakaj pohodi polža? /.../ Na vrsti so žive živali, na milost in nemilost prepuščene otroškimi rokami. Navdušenje prvega dne hitro skopni, žival postane odvečen predmet, ki se ga je treba znebiti. Potlej pridejo na vrsto nove igrače, bratec, sestra, sosedovi otroci. (Makarovič 2004: 90.)

V poeziji se te zamisli prepletajo v šansonski pesmi *Ne joči, medvedek*. Plišast medvedek joče zaradi odtrgane tačke, vendar je deležen posmeha, ker je »le žival iz blaga« in zato ne more »imeti srca« (Makarovič 2015: 14). V nadaljevanju se tema nasilja razširi na okolico, v kateri se dogajajo krute reči, vendar si pred njimi zatiskamo oči: »Že res, nekje daleč, tako govorijo, / godijo čudne in krute reči, / mogoče je res, da ljudje se morijo, / mogoče je res, da nekje teče kri, / a česar ne vidim, tega ne verjamem, / in če ne verjamem, potem tega ni, / ne joči, medvedek, neznanco si smešen, / kako naj odtrgana tačka boli?« (prav tam). V pesmi živali sicer niso omenjene – razen metaforično, vendar nam poznavanje zgornje kolumne nakaže morebitno elipso med igračko in ljudmi, torej nasilje nad živalmi. Tudi »pikzigmar« v istoimenski šansonski pesmi postavlja meje drugim, saj si naravno okolico na silo ustvarja po svoji (antropocentrični) meri: »[Ž]e psa uči, kako naj laja, / drevo, kako naj zeleni, / pa sonce kje in kdaj naj vzhaja, / pa svet, kako naj se vrti« (Makarovič 2015: 102). Podobno počne princeska iz pesmi *Romanca o žabah*, ko poljublja žabe, misleč, da se bo »nečista žival« (prav tam: 38) spremenila v tisto, kar si ona želi. Pesem je sicer parodija na znano pravljico *Žabji kralj*, ampak v sebi prav tako skriva kritiko antropocentrizma.

V kolumni *Zaprte oči* avtorica sporoča, da si človek ne sme zatiskati oči pred tujim trpljenjem (prim. Golež Kaučič 2011: 39): »[O]či si morajo upati gledati, morajo si upati prepoznati iz kakšne snovi smo« (Makarovič 2004: 48). Na temo zatiskanja oči se navezuje tudi pesem *Volčje jagode*, ki jo Marjetka Golež Kaučič (2011: 44) uvršča med dela »z ekološkim predznakom«. V njej so ljudje priča morjenju lisičjega zaroda, vendar poboja ne preprečijo: »Stali smo na prisojнем bregu, / ko so v gori morili lisičji zarod. / Videli smo. Vedeli smo. / Moj brat po smrti je odšel za hišo / in zagrebel roke v koprive. / Niso ga obžgale, šumeče, ostro dišeče: / kazen pride sama, kadar pride« (Makarovič 1998: 30). Irena Novak Popov (2011: 58) ugotavlja, da je morilcu zaroda in brezbržnim pričam napovedana hujša kazen od pekočih kopriv: zastрупitev z volčjimi jagodami. Mogoče morilec občuti krivdo, ker bi lahko umor preprečil, vendar tega ni storil iz strahu pred stigmatizacijo. Priče pa niso brezbržne, saj jih prežema občutek krivde zaradi zatiskanja oči. Nazadnje se sami kaznujejo, so akterji lastne kazni, saj se zastрупijo z mrtvaškimi jagodami kljub začetni napovedi, da »kazn pride sama«. Očividci torej v sebi čutijo odgovornost do poboja živali, vendar si ga ne upajo preprečiti, saj bi bili tako stigmatizirani v družbi:

V tem z videzom neobremenjenem svetu, v katerem so ljudje po izgubi refleksije spet postali najpametnejše živali, ki podjarmljajo preostali univerzum /.../ velja spoštovanje do živali ne le za sentimentalno, temveč za izdajo napredka. /.../ Vse naj bi bilo odvisno od družbe, tudi najnatanejšje mišljenje se mora zapisati mogočnim družbenim tendencam /.../. (Adorno in Horkheimer 2002: 281.)

Ljudje zato raje odvrtačajo pogled od tega, kar počnejo drugi ljudje z živalmi (Golež Kaučič 2011: 40), in tako izberejo pasivno sokrivdo. O izmikanju govori tudi pesem *Sosed gora*, v kateri gora presliši vse nasilje hlapcev nad konjem: »So ga res po grlu bili, po svilenem, belem grlu? Danes gora nič ne sliši« (Makarovič 1980: 5).

V pesmi *Volčje jagode* je tematizirano tudi nasilje nad mladiči živali, ki ga avtorica posebej obsoja v kolumni *Materinski dom*. Avtorica meni, da noben duhovno razvit človek »ne bo storil žalega malemu bitju, ne otroku ne živali ne roži« (Makarovič 2004: 85). Ugotavlja, da imajo živali v nasprotju z ljudmi čut, »da se mladiču ne stori hudega kratkomalo zato, ker je mladič« (prav tam: 86).

Makarovičeva v kolumnah prikaže tudi človekov neetičen odnos do udomačenih živali. Za človeka ostajajo predmet, ki se ga lahko znebi takoj, ko mu odsluži, pri tem pa opravičuje svoje dejanje, češ da je bilo storjeno v prid živali. V kolumni *En sam haha* so navedeni primeri živali, zapuščenih v času vojne, ki kažejo na to, da človek v tragedijah najprej poskrbi za lastno eksistenco. To se avtorici ne zdi etično, saj je ravno človek tisti, ki je tem živalim odvzel svobodo. V kolumni *Spomladi se vse veseli* piše o živalih starejših ljudi, ki gredo v dom za ostarele: »[K]do pa bo v tisti zmešnjavi na vse mislil, [pes] je pa kar na ketni ostal, saj sem hotel takoj naslednji dan tja, pa nisem imel časa, madona, saj je bil že star kot zemlja, potlej so mi pa povedali, da ga je jager počil, da se ni več matral« (Makarovič 2004: 61). Cinično piše tudi o uporuh krajanov proti zavetišču za živali v Zrkovcih (*Zrkovska šintarija*) ter o poboju živali za praznike (*Materinski dom*). V avtoričini poeziji tematizacija nasilja nad udomačenimi živalmi ni tako izrazita kot v njenih kolumnah: prikazane so zapuščene mačke (*Jasmin, Noč bo*), tepež konja (*Sosed gora*) in ptica v kletki, ki se do krvi zaganja v stene (*Kletka*).

Etično stališče Svetlane Makarovič do živali pa se najbolj razodene v kolumni *Referendum o solzi*, v katerem »razkrije večinsko človeško neobčutljivost do živalskega trpljenja, ki ga povzroča človek« (Golež Kaučič 2011: 40). Avtorica gre dlje od ostrega obsojanja mučenja živali, ki ga nazorno opiše (priklenjeni psi in govedo, trpinčenje mačk, lov), saj se neposredno dotakne tudi intrinzičnega obstoja ne-človeških bitij. Kot primer navaja lovski referendum o vprašanju, »čigava lastnina je divjad, ki duše nima in potemtakem seveda ni nikaršnen dar iz nebes, temveč samo skakajoči in bežeči okusni kosi divjačine« (Makarovič 2004: 70). Vprašanje obravnava žival kot predmet, ki nima smisla sam po sebi, temveč je izključno človekova last. Temu izrazito antropocentričnemu vidiku avtorica nasprotuje s trditvijo, da je žival sama svoja in z isto pravico do življenja, kot jo ima človek. Poudarja intrinzično vrednost živali: »Misel, da je divjad nikogaršnja, da je sama svoja, misel, da je žival živ osebek z isto pravico do življenja, kakršno ima ubijalski človekar, je in bo ostala slovenčeljski glavi nepojmljiva« (prav tam: 71). Avtorica v nadaljevanju ponovno izraža odklonilno stališče do slovenske kulture in tradicije, v katerih je antropocentrizem globoko ukoreninjen:

V deželi, kjer umor prašiča velja za zabaven dogodek, v deželi, kjer velja množično pobijanje drobnih polhov za kulturno dediščino ob vriskanju, pijančevanju in hreščanju harmonike – vse, kar hodi, vse, kar teka, skače, se pase, počiva – ubij, požri, ubij, požri! Česar ne moreš požreti, pa odri, prodaj, obesi rogovje premaganca na steno, pritrđi si gamsov čop na klobuk zraven značk častne zelene bratovščine varuhov narave, da se bo vedelo, kdo ima komando v deželi dobrih, poštenih, delavnih in, seveda, ponosnih. (Prav tam: 72.)

Kritika antropocentrizma v opusu Svetlane Makarovič se kaže tudi v človekovem odnosu do rastlin. Kolumna *Ena o spominčicah* spodbudi razmislek o razvrščanju rastlin na koristne in nekoristne: »Ne vem, zakaj na našem vrtu ni rastle ena sama spominčica, najbrž zato, ker za pametne ljudi, ki na vrtu dovoljujejo rasti samo koristnim rastlinam, spominčice niso nič drugega kot ničvreden plevel« (Makarovič 2004: 88). Rastline v naravi nimajo pomena »plevela«, temveč imajo tako kot živali svojo intrinzično vrednost. Človek je tisti, ki jih loči na sebi koristne rastline, ostalim pa pripiše vlogo plevela, ki je zanj brez vrednosti. Sporočilo o intrinzični vrednosti rastlin nosi celotna avtoričina pesniška zbirka *Zeliščarka*, v kateri so rastline, odvisno od perspektive, lahko zdravilo, strup ali plevel, vendar imajo kljub temu svojo lastno vrednost.

Človekova odtujenost od narave in sebe se kaže tudi v izdelovanju umetnih nadomestkov, kar je prikazano v šansonski pesmi *Umetne rože*. Ponarejeni cvet v pesmi je nekakšna metafora za svet udobja, v katerem je človek izgubil sebe. Lirski subjekt se sprašuje, če je še mogoče stopiti korak nazaj – proti sebi in naravi: »[B]ogve, če sploh kdaj ločil boš / prave od umetnih rož« (Makarovič 2015: 73).

3.2 Ekološka kritika

Avtoričin posluš za ekološko tematiko je izrazit v kolumni *Desant na Orlovo gnezdo*, kjer je izpostavljeno uničevanje naravnega okolja zaradi dobička, ki ima za posledico ekološko katastrofo: opustošenje pokrajine, zastrupljanje podtalnice, izpusti strupenih plinov in kemikalije, kar se odraža v izumiranju živali (Makarovič 2004: 100–101). V kolumni *Hajli, hajlo* avtorica spregovori o nespoštljivem odnosu Slovencev do narave: »Skoraj vsak slovenclj gre kdaj pa kdaj v gozd, če ne drugače, pa zato, da v gozdno grapo odloži dotrajan pralni stroj, štedilnik ali pa razbit avtomobil« (Makarovič 2004: 30). V poeziji se širša ekološka problematika pojavlja v manjši meri. V šansonski pesmi *Ribiška* se ekološka katastrofa kaže v vremenskih ujmah, ki povzročajo pomanjkanje hrane: »Časi mizerni, trte pozeble, / rib od nikoder in kruh je zažgan, / strgane mreže, morje zdvijano« (Makarovič 2015: 57). V *Uroku* je reka zastrupljena, v pesmi *Dobro jutro* je »svet s krvjo oblit«, »gora brez dreves« in »ptica brez peres« (Makarovič 2008: 114), kar opozarja na bližajočo se katastrofo kot posledico človekovega uničevalnega poseganja v okolje. Podobno je v pesmi *Semena*, v kateri se svita jalova bodočnost, saj žival »v sebi nosi majhno mačko, ki se ne bo skotila« in črne ptice nosijo pod perutjo »mrtvo seme« (Makarovič 1968: 38–39).

Čeprav si človek v poeziji Svetlane Makarovič večkrat prizadeva podjarmiti naravno okolje, je narava tista, ki je brezbrizna do človekovih tegob in za njim briše sledi. Pesem *Minevanje I* govori o minljivosti ljudi, medtem ko narava ostaja: »Nič ni ostalo, / razen rjavine. / Nekaj časa bomo še živeli v rjavem kot mravlje. / Potem nam bodo drevesa vrnila šepet« (Makarovič 1964: 21). Podobno sporoča tudi šansonska pesem *Pomlad na tvojem grobu*, v kateri je naravi vseeno za človekov

obstoj: »Pomlad na tvojem grobu / pa poje in cveti, / kot bi bilo vseeno, / če si in če te ni« (Makarovič 2015: 11). Premoč narave nad človekom je največkrat izražena s pomočjo mahu (*Nore gobe, Zazibalka, Stari mlin, Škopnik*), praproti (*Praprot*) ali plesni (*Plesen, Škopnik*), ki prerasejo človeka in vse, kar je človek pustil za seboj: »Dež nas izpere, / praprot ostane« (Makarovič 1980: 31). Podobno vlogo imajo tudi molji (*Mademoiselle Adela*), pajčevina (*Mademoiselle Adela, Stari mlin, Škopnik*) in veter (*Uspavanka, Roža*). Kljub človekovemu prizadevanju, da bi bil vreden več od drugih bitij, narava ne dela razlike (*Preštevanje*): »To je glas, ki preštevava, / preštevava tvoje dni, / enakomerno šteje / živali in ljudi« (Makarovič 1998: 55). Iz nekaterih pesmi vije tudi sporočilo o maščevanju narave nad človekom, tako da mu zlo večkratno vrača. Na primer Zeleni Jurij (*Zeleni Jurij*), prisposoda za prebujanje narave, se vrača kot Sivi Jurij in se maščuje ljudem za zlo, ki so mu ga zadali: »Zaprte okna, zaprte duri! / Mimo jaše Sivi Jurij /.../. / Hodi po hišah, iztika oči. / Kar je dobil, to stotero deli« (Makarovič 1972: 51). Človeku se maščujejo tudi živali (*Bramor*).

3.3 Premik k ekocentrizmu

Lirski subjekt v poeziji Svetlane Makarovič mestoma pridobiva tudi živalske lastnosti (zoomorfizem) ali pa se istoveti z živaljo (*Grob, Igle jutra, Mesečnica, Desetnica, Danes, Gora limbarska*). Irena Novak Popov (2011: 52) opozarja, da postopek preoblikovanja človeka v žival »omogoča zблиžanje z naravnim svetom in oddaljitev od človeškega, družbenega«. Lirski subjekt občuduje tudi podobe živali, na primer v pesmih *Mačka* in *Kača*, v katerih so njihove pomenske vrednosti »individualizirane, saj paradokсно spajajo negativne in pozitivne vidike – lepoto in nevarnost, svobodo in bolečino/smrt, zapeljivost in zlohotnost« (prav tam). Občasno se pojavi tudi istovetnost z rastlino (prim. Novak Popov 2011: 57), na primer v pesmih *Roža, Sončnica, Danes, Drevo* in *Bifejska rastlina*, ali preobrazba lirskega subjekta v neživo naravo, kot so kamen, voda ali ogenj (*Kamen, Kamniti zvon, Kamnarji, Oltarna slika, Črni mlinar*). Zdi se, da avtorica želi skozi vsa ta istovetenja in preobrazbe doseči fluidnost identitete in bivanja živih bitij ter nežive narave. Na tak način poudarja ekološko načelo, da so vse entitete med seboj povezane, odvisne ena od druge in da skupaj tvorijo celoto. Lirski subjekt je zato lahko regratov cvet, potem pa razposajen zajec (*Danes*), lahko pa je tudi voda, kaplja in vodni mehurček (*Črni mlinar*), majhen rdeč list (*Drevo*) ali mala roža (*Roža*); na koncu »pa se spremeniš v kamen« (*Kamniti zvon*).

Fluidnost identitete in prehajanje ene entitete v drugo sta izrazito opisana v pesmih *Grob* in *Urok*. V *Grobu* se spajajo človeška in živalska subjektivnost, rastlinske in glivične lastnosti ter neživa narava:

Iz robidovja spočeta, / v svoj odprti grob ujeta, / burja jo je podojila, / s kačo pisano povila, / koža njenega telesa / žene luske in peresa, / krzno, lubje, igle, veje, / srhki, temni mah jo greje, / trnje jo po grlu boža, / veke krije gobja koža, / voda gladi jo in davi, / trava valovi na glavi. (Makarovič 1980: 13.)

Urok pa poudarja pretakanje in vzajemnost vseh entitet: »[V]rsk iz jelena umorjenega / noter v otroka novorojenega, /.../ vrsk iz reke zastrupljene / noter v trebuh tvoje žene« (Makarovič 1998: 49). Nasilje in zlo, ki ju človek povzroča naravnemu okolju in živalim, se ponovno vrača k njemu, saj »posledice uničevanja po logiki stičnosti ali nalezljivosti preskakujejo z rastlin in živali na človeka« (Novak Popov 2011: 51). Vsa ta fluidnost omogoča premik k bolj ekocentričnemu vidiku sveta, saj se lahko bralec skozi istovetenje ali transformacijo lirskega subjekta v drugo entiteto zaveda, da ne obstaja samo njegov pogled na svet, temveč da ima vsako bitje ali neživa narava drugačen, a prav tako svoj lasten vidik. Avtorica ta ključen premik od antropocentričnega razmišljanja posebej poudari v šansonskih pesmih *Mačje oči* in *Kletka* ter v pesmih *Kača* in *Klet*. V pesmih *Mačje oči* in *Kača* lirski subjekt menja svojo antropocentrično perspektivo za živalsko in njegov pogled na svet se spremeni: »[N]aenkrat med nama se vse spremeni, vidim te skozi mačje oči« (Makarovič 2015: 82). V *Kletki* pa je žival tista, ki menja živalski pogled za človeškega. Ujeta ptica se zazre v nas »s človeškimi očmi« (prav tam: 84). Ptica je antropomorfizirana, saj na nas gleda s človeškega vidika. V tem primeru antropomorfizem lahko spodbudi človeka, da poskuša uvideti svojo zmoto in krutost ter se vpraša, kdo v resnici je. V pesmi *Klet* pa je opisan prizor dveh različnih pogledov – človeškega in živalskega (podganjega), ki zreta eden v drugega: »Vso noč sva se gledali iz kota v kot, iz oči v oči« (Makarovič 1972: 31). Soočanje človeka z živaljo kaže na to, da lahko človek v njej prepozna neko sorodnost kljub začetnemu strahu pred neznanim: »Ko pa [človek] enkrat spozna, da ga žival motri, tako kot tudi on motri vse okoli sebe, lahko pogled živali zazna kot nekaj domačega« (Kernev Štrajn 2007: 46). Ta komunikacija različnih pogledov nosi sporočilo o sobivanju dveh različnih entitet, ki imata vsaka svoj vidik, a lahko kljub temu vzpostavi enakopraven odnos. Človek lahko na tak način poskuša dojemati svet z neantropocentričnega vidika: »S tem ko zaznavamo žival v njeni živalskosti, tudi svet zaznavamo drugače, ne več samo antropocentrično« (prav tam: 48). Ko se poskušamo vživeti v ne-človeško bitje in ga razumeti, se hkrati soočimo z vprašanjem o lastni identiteti. Odgovor na to vprašanje se neizogibno dotika prevrednotenja sodobnih družbenih vrednot.

4 Sklep

Poezija Svetlane Makarovič pogosto tematizira človekov odnos do naravnega okolja, predvsem ne-človeških bitij, zato nedvomno spada v literaturo, ki spodbuja oblikovanje nove ekološke in etične zavesti. Z močnimi sugestivnimi podobami si avtorica prizadeva z različnih vidikov pokazati na neustreznost antropocentrične naravnosti, ki je globoko ukoreninjena v slovenski kulturi in tradiciji ter se kaže predvsem v človekovi neodgovornosti do naravnega okolja in živali. Premik antropocentričnega pogleda k ekocentričnemu, h kateremu napeljuje njena poezija, lahko spodbudi nov etični in ekološki izziv, ki bi omogočil prevrednotenje temeljev moderne družbe, oziroma, kot pravi avtorica v pesmi *Zavrženi planet*, »treba bi se bilo nekako ustaviti« (Makarovič 1964: 40), da resnično ne bomo zavrgli našega planeta.

Viri

- Adorno, Theodor W., in Horkheimer, Max, 2002: *Dialektika razsvetljenstva. Filozofski fragmenti*. Ljubljana: Studia humanitatis. 273–282.
- Makarovič, Svetlana, 1964: *Somrak*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Makarovič, Svetlana, 1968: *Kresna noč*. Ljubljana: DZS.
- Makarovič, Svetlana, 1972: *Volčje jagode*. Maribor: Obzorja.
- Makarovič, Svetlana, 1977: *Izštevanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Makarovič, Svetlana, 1980: *Sosed gora*. Maribor: Obzorja.
- Makarovič, Svetlana, 1993: *Tisti čas*. Ljubljana: Mladika.
- Makarovič, Svetlana, 1998: *Bo žrl, bo žrt: izbrane pesmi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Makarovič, Svetlana, 2004: *S krempljem podčrtano*. Ljubljana: Center za slovensko književnost.
- Makarovič, Svetlana, 2008: *Samost: izbor*. Ljubljana: Društvo slovenskih pisateljev.
- Makarovič, Svetlana, 2014: *Zeliščarka*. Ljubljana: Beletrina.
- Makarovič, Svetlana, 2015: *Šansoni*. Ljubljana: Sanje.

Literatura

- Cavalieri, Paola, 2006: *Živalsko vprašanje: za razširjeno teorijo človekovih pravic*. Ljubljana: Krtina.
- Čeh Steger, Jožica, 2012: Ekologizacija literarne vede in ekokritika. *Slavistična revija* 60/2. 199–212.
- Glotfelty, Cheryl, in Harold, Fromm (ur.), 1996: *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. Athens: University of Georgia Press.
- Golež Kaučič, Marjetka, 2011: Folklorni in živalski slovar v ustvarjalnem opusu Svetlane Makarovič. *Jezik in slovstvo* 56/1–2. 31–48.
- Kernev Štrajn, Jelka, 2007: O možnosti ekokritičkega pogleda na tematizacijo »ne-človeške subjektivnosti« v literaturi. *Primerjalna književnost* 30/1. 39–54.
- Novak Popov, Irena, 2011: Rastlinsko in živalsko podobje v poeziji Svetlane Makarovič. *Jezik in slovstvo* 56/1–2. 49–62.
- Oppermann, Serpil, 2011: Ecocentric Postmodern Theory: Interrelations between Ecological, Quantum, and Postmodern Theories. Goodbody, Axel, in Rigby, Kate (ur.): *Ecocritical theory: new European approaches*. Charlottesville; London: University of Virginia Press. 230–242.

Marjetka Kulovec and Špela Vintar: The Perception and Understanding of Interpreting in Slovenian Sign Language amongst Deaf and Hard of Hearing Students, *Jezik in slovnstvo* 61/2, 2016, 117–137.

The article describes a pilot study performed at the Institute for the Deaf and Hard of Hearing Ljubljana with the aim of investigating the level of understanding in a group of students who use sign language interpreting to follow classes. It also explores their preferences regarding interpreting style. The results are discouraging, given that students on average understand less than 50% of the content of classes, while it was not possible to clearly differentiate between interpreting styles within our experiment. The students' attitudes and preferences regarding sign language interpreting are also analysed. As the first research of its kind to be performed in Slovenia, the study addresses important issues regarding education of the deaf and hard of hearing population.

Key words: deaf and hard of hearing students, Slovenian sign language interpreting, understanding interpreting, interpreting style, attitudes and preferences regarding sign language interpreting

Janja Ribič: Subject-Verb Agreement in Copulative Clauses, *Jezik in slovnstvo* 61/2, 2016, 139–147.

The article discusses subject-verb agreement in copulative clauses with the following structure: [nominal phrase] – [verb 'to be'] – [nominal phrase]. Subject-verb agreement is not clearly defined in such cases in Slovene. Usage shows that the copula sometimes agrees with the subject complement, but at other times with the subject. There are few theories regarding this linguistic problem, hence the problem remains unresolved. The article briefly discusses the existing theories and attempts to determine an agreement rule based on examples found in the Slovene corpus Gigafida.

Key words: agreement, subject, predicator, copula, subject complement

Ana Vogrinčič: Free Indirect Discourse in Slovene: Some Findings of a Corpus-Based Study, *Jezik in slovnstvo* 61/2, 2016, 149–160.

The article presents some findings of a corpus-based study of original Slovene texts regarding linguistic realisations of *free indirect discourse*. It covers the principal characteristics and functions of the phenomenon, the theoretical description of which is inadequate in existing Slovene linguistics literature. Particular attention is devoted to the forms used for simultaneous verbal actions. Based on observation of the textual corpus, the findings indicate that there are two models of verb form selection for simultaneous actions in Slovene: with *sedanjik* (a present tense form) and with *preteklik* (a past tense form). The findings complement the existing descriptions of free indirect discourse in Slovene and offer some basic premises for further translational, contrastive and similar studies.

Key words: free indirect discourse, polyphony, reported speech, verb-form selection

Tanja Badalič: An Ecocritical View of Svetlana Makarovič's Poetry, *Jezik in slovnstvo* 61/2, 2016, 161–170.

The article first briefly presents ecocriticism, as a discipline studying the relationship between literature and the physical environment, as well as the practice of ecocriticism, which encourages more ethical interaction with the world. In addition, the role of literature in generating a new ethical and ecological consciousness is stressed. The main focus is on an ecocritical view of Svetlana Makarovič's poetry, in order to determine the ethical and ecological message of her poetics. The article also deals with the author's newspaper columns, which explicitly reveal her point of view on broader environmental issues.

Key words: ecocriticism, anthropocentrism, ecocentrism, the ecological and ethical function of literature